

Mapa del Patrimoni Cultural MARTORELL Memòria tècnica.

Redacció
Anteqüem

Juny 2015

Ajuntament de Martorell

**Diputació
Barcelona**

Mapa del Patrimoni Cultural de Martorell (Baix Llobregat)

Dídac Pàmies Gual
Marta Lloret Blackburn

Mataró, 8 de juny de 2015

CRÈDITS

Nom del projecte	Mapa del Patrimoni Cultural
Població i comarca	Martorell, Baix Llobregat
Promoció i finançament	Oficina del Patrimoni Cultural (Diputació de Barcelona) Ajuntament de Martorell
Execució	Antequem, SL
Autors	Dídac Pàmies Gual Marta Lloret Blackburn
Coordinador	Marc Bosch de Doria
Col·laboració tècnica	Lourdes Moret Pujol
Dates d'execució	Setembre 2014 – maig 2015

SUMARI

1	PRESENTACIÓ	4
2	AGRAÏMENTS	5
3	MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC	6
3.1	Medi Físic	6
3.2	Demografia i economia	7
4	MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC	9
4.1	Síntesi històrica	9
4.2	Toponímia i escut municipal	12
5	METODOLOGIA	13
5.1	Marc teòric	13
5.2	Model d'inventari	14
5.3	Programa de treball	14
6	RESULTATS DE L'ESTUDI	16
6.1	Elements fitxats i elements no fitxats	16
6.1	Patrimoni immoble	17
6.2	Patrimoni moble	20
6.3	Patrimoni documental	21
6.4	Patrimoni immaterial	23
6.5	Patrimoni Natural	24
6.6	Estat actual dels elements inventariats	25
7	RECOMANACIONS	¡Error! Marcador no definido.
7.1	Línies estratègiques	¡Error! Marcador no definido.
7.2	Protecció legal	¡Error! Marcador no definido.
7.3	Preservació i conservació	¡Error! Marcador no definido.
7.4	Recerca	¡Error! Marcador no definido.
7.5	Difusió	¡Error! Marcador no definido.
8	BIBLIOGRAFIA	31
ANNEX 1. LLISTAT D'ELEMENTS FITXATS PER ORDRE ALFABÈTIC		¡Error! Marcador no definido.
ANNEX 2. LLISTAT D'ELEMENTS FITXATS PER ORDRE NUMÈRIC		¡Error! Marcador no definido.
ANNEX 3. LLISTAT D'ELEMENTS FITXATS PER ORDRE TIPOLÒGIC		¡Error! Marcador no definido.
ANNEX 4. LLISTAT D'ELEMENTS NO FITXATS		37

1 PRESENTACIÓ

L'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona és un servei especialitzat en la cooperació i promoció del patrimoni cultural local. Dins del seu Programa d'Interpretació del Patrimoni Cultural, l'OPC promou l'elaboració de Mapes del patrimoni cultural, amb col·laboració dels municipis interessats, seguint els següents objectius:

- Captació exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural del municipi.
- Valorització dels elements reconeguts.
- Adopció de mesures per a la seva protecció i conservació.
- Planificació de les accions de rendibilització social i cultural.

Aquesta memòria tècnica reflecteix el resultat dels treballs de recerca i elaboració del Mapa del Patrimoni Cultural del municipi de Martorell (Baix Llobregat). L'estudi ha estat encarregat a l'empresa de serveis de patrimoni cultural ANTEQUEM, S.L, a partir de la sol·licitud efectuada per l'Ajuntament de Martorell.

La realització del treball ha estat executada per Dídac Pàmies Gual i Marta Lloret Blackburn, entre els mesos de setembre de 2014 a maig 2015, amb la col·laboració de Lourdes Moret Pujol i la coordinació de Marc Bosch de Doria.

En el moment de sol·licitar la realització del Mapa del Patrimoni Cultural a la Diputació de Barcelona, l'Ajuntament de Martorell ja estava treballant conjuntament amb el Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona amb la redacció del Catàleg de Béns, que recull tots aquells béns immobles i naturals que pel seu valor històric, arquitectònic, artístic i/o natural i paisatgístic haurien d'estar protegits. Per aquest motiu, es va acordar amb els redactors del Mapa del Patrimoni d'inventariar el patrimoni moble, immaterial i documental del municipi, i que el patrimoni immoble i natural s'extreuria directament de les fitxes del catàleg, incloses les seves fotografies.

Casa de la Vila

2 AGRAÏMENTS

Aquest treball no s'hauria pogut realitzar sense l'inestimable ajut d'un seguit de persones i institucions a qui volem agrair enèrgicament la seva col·laboració. En primer lloc volem agrair la col·laboració del personal de l'Ajuntament de Martorell pel seu interès i les gestions facilitades. Però volem fer-ho d'una manera molt específica a l'alcalde Salvador Esteve i Figueras; així com a l'arquitecte municipal Joan Romagosa i López, al Cap del Servei d'Urbanisme Rodrigo Alaminos, la tècnica de Cultura Josefina Canals Estruch, el tècnic de l'arxiu municipal Miquel Via i la tècnica de documentació del Museu Municipal Vicenç Ros – l'Enrajolada, Montserrat Farreny.

Quan hem necessitat fer una consulta en un arxiu, biblioteca, museu o centre oficial o privat, ens hem trobat una sèrie de persones que ens han atès molt professionalment. Volem agrair les atencions rebudes pels seus tècnics, especialment a M. Luz Retuerta de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, a Virginia Moreno de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Roser Costa del a Núria Peiris de l'Arxiu Mas, al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, al Centre Excursionista de Catalunya, a l'Alfred Mauri del Centre d'Estudis Martorellencs, a Jordi Galindo de l'Institut Català de Paleontologia Miquel Crusafont, a la Mariló Mesa de la Fundació Francesc Pujols, a l'Adolf Bargués de l'Associació amics de Sant Antoni Abat.

El nostre agraïment també és per totes aquelles persones que han compartit el seus coneixements del municipi i ens han resolt els dubtes que hem tingut, en especial a Miquel Vives i Ferran Balanza.

Capgròs

3 MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

3.1 Medi Físic

El municipi de Martorell està situat a la comarca del Baix Llobregat, amb una extensió de 12,8 km². Limita amb els municipis de Castellbisbal, on el Llobregat fa de límit; amb Abrera al nord; amb Sant Andreu de la Barca riu avall, passat el Congost; i a l'oest, amb el de Castellví de Rosanes al sud de l'Anoia i amb el de Sant Esteve Sesrovires al nord d'aquest riu. Es tracta d'un terme situat a la cruïlla que formen la depressió prelitoral i la vall del Llobregat.

A l'alçada de Martorell, el riu Anoia fa un tomb aprofitant una falla transversal i s'ajunta amb el riu Llobregat, que fins aquí discorria paral·lel. A partir d'aquí, el Llobregat forma un gran congost que ha estat un eix de comunicació natural tant a nivell comarcal com nacional. El riu Llobregat és un riu amb característiques típicament mediterrànies: gran irregularitat de cabals i fortes crescudes ràpides sobretot a la primavera i a la tardor; i el riu Anoia és el seu principal afluent.

A la confluència entre els dos rius hi ha una gran plana al·luvial, de gran fertilitat, que ha propiciat la presència d'assentaments des de l'antiguitat. En època medieval s'hi va consolidar un primer nucli de població, agrupat dins un recinte emmurallat i a l'entorn de l'església de Santa Maria. La plana ha estat progressivament ocupada amb el creixement del nucli de població fins la seva pràctica totalitat.

El sector sud del terme municipal està definit pels darrers contraforts del massís del Garraf, amb la serra de les Torretes (227 m), la serra de la Correïola i la serra de l'Ataix. Geològicament, conté llicorelles paleozoiques que originen relleus arrodonits i que conformen el Congost a banda i banda del Llobregat. Davallen de la muntanya diversos torrents en gran desnivell cap a l'Anoia: Rosanes, les Set Fonts, Rocafort, Can Pastallé, les Deveses, Riba Roja, d'en Querol i de Santa Margarida, i també hi ha diverses fonts. Nombrosos camins i senders creuen aquesta part de la muntanya, que fa frontera amb l'espai protegit de les Muntanyes de l'Ordal i esdevé una bona atalaia per contemplar tot el municipi i bona part del nord de la comarca.

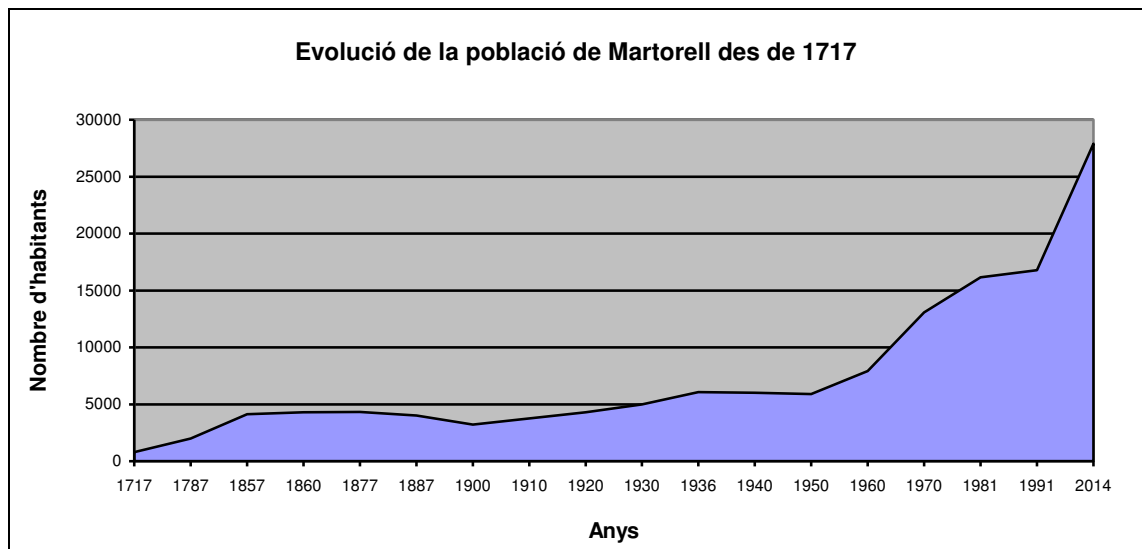
Vista del nucli de Martorell

La coberta vegetal del municipi és eminentment de pinedes, que han anat substituint l'alzinar fins a ser pràcticament residual. Tota la part de la plana i la vall de l'Anoia es troben notablement urbanitzats, ja sigui pel creixement urbà com industrial, essent l'agricultura poc present. La població vegetal es concentra al sector muntanyós del sud del terme –serres de l'Ataix, Correiola i Torretes –, on predominen pinedes de pi blanc poc denses, combinades amb una brolla d'arbusts baixos, secs i de fullatge endurit, amb espècies com el bruc, el romaní, la gatosa i les estepes. A les torrenteres que baixen cap a l'Anoia, més humides en ser orientades cap al nord, hi ha restes molt fragmentades d'antigues rouredes i d'altres arbres de fulla caduca, com ara oms i lledoners. El bosc de ribera és representat només per alguns pollancres i carolines que, molt alterats per l'acció humana, resten entre els horts que hi ha de l'Anoia a Can Bros.

El clima de Martorell és de tipus mediterrani litoral, que es caracteritza pels estius càlids i hiverns suaus. El règim pluviomètric es concentra a la primavera i la tardor, essent pràcticament nul a l'estiu. Entre la primavera i la tardor també és habitual la brisa marina, que procedeix de la costa i segueix el curs del Llobregat fins a Montserrat.

3.2 Demografia i economia

Des de l'època medieval, el tipus de poblament en aquesta zona es concentrava a l'actual entorn de l'església de Santa Maria, reclus dins un recinte fortificat, que era complementat per un hàbitat rural dispers. En el fogatge de l'any 1497 hi consta que a Martorell hi havia 83 focs, que va augmentar fins a 98 l'any 1515. Al següent fogatge, de l'any 1553 la xifra va seguir augmentant amb 118 focs. A partir d'aquest moment, la població va tenir un fort creixement per l'arribada d'immigrants procedents del sud de França, que es va traduir en l'expansió del nucli urbà. El creixement més significatiu es va produir al segle XVIII i especialment al segle XIX, quan s'hi va establir la colònia industrial de Can Bros.

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

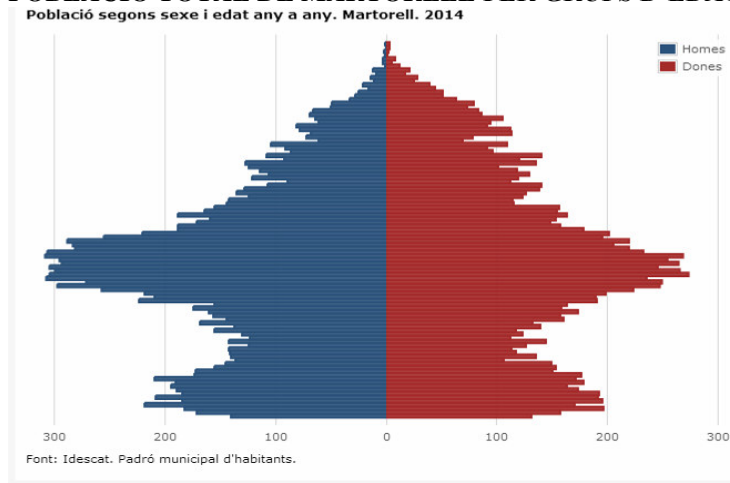
A principi del segle XX la població de Martorell va patir un retrocés notable, causat per la fil·loxera, una plaga que afectà al cultiu de la vinya i que va causar estralls al camp català. A partir d'aleshores, començà la recuperació demogràfica de Martorell que, exceptuant els anys de postguerra, ha experimentat un creixement notable fins als nostres dies, especialment a la dècada de 1970 i la de 1990.

Mapa del Patrimoni Cultural

Martorell (Baix Llobregat)

Per sectors de població, les estadístiques dels darrers anys reflecteixen una dinàmica similar a la societat en general del nostre país, en què predomina la població adulta entre els 30 i els 44 anys, mentre que els infants i adolescents (15 a 19 anys) i els majors de 75 anys són els menys nombrosos. Tanmateix, en els darrers anys s'ha observat un augment de la natalitat i de l'esperança de vida.

POBLACIÓ TOTAL DE MARTORELL PER GRUPS D'EDAT DE L'ANY 2014

Tradicionalment, les principals activitats econòmiques desenvolupades a la a Martorell han estat l'agricultura i la indústria. Fins a l'arribada de la fil·loxera a finals del segle XIX, bona part del terme municipal estava ocupat pel conreu de la vinya, en especial a la zona del pla i als vessants de les Torretes. Actualment, tot i que l'agricultura es troba en greu retrocés, encara es produeix vi (que forma part de la DO Penedès), així com d'algun fruiter i hortes.

Pel que fa a l'activitat industrial, hi ha una llarga tradició menestral a la vila, en especial del sector tèxtil. Al segle XVIII va ser molt important la confecció de puntes de coixí, tot i que va ser a principi del segle XIX quan va viure una major expansió, amb l'establiment de la colònia tèxtil de Can Bros. A la primera meitat del segle XX seguia essent molt important la indústria tèxtil, amb empreses de forta tradició, com la fàbrica d'El Vapor, la del Molí Fariner i d'altres que arribaren a ocupar alguns centenars de treballadors. La majoria eren de filats i teixits de cotó. La indústria paperera també va tenir una gran tradició, amb una fàbrica creada el 1660 i que va perdurar fins el 1961. També va ser important l'explotació de les mines de plom entre els termes de Castellví de Rosanes i Martorell, des del final del segle XIX, i que va tancar el 1973. A partir de la dècada de 1960 el municipi va viure un nou impuls econòmic amb la implantació de nombroses indústries, com la SEAT, que han fet de la població una de les principals localitats industrials del país.

A banda del sector secundari, també destaca el sector serveis (comerç, restauració, assistencials, de gestió, etc.) que ocupa bona part de la població i de la comarca.

La situació geogràfica de Martorell, a la cruïlla que formen la Depressió Prelitoral i la vall del Llobregat, fa que sigui un nus de comunicacions de gran importància. Al congost del Llobregat al seu pas per Martorell conflueixen la carretera N-II de Barcelona a Madrid –amb dos traçats, un d'antic pel centre de la Vila i el nou que es correspon amb l'Autovia A-2-, l'autopista AP-7, els Ferrocarrils Catalans de la Generalitat –línies de Barcelona a Manresa i a Igualada-, i el ferrocarril (RENFE) de les línies Barcelona-Tarragona i Martorell-l'Hospitalet de Llobregat. Com a infraestructura més recent, hi passa el tren d'alta velocitat. Entre les vies menors, cal destacar la comarcal C-243 de Vilafranca a Terrassa i la carretera local B-224 de Martorell cap a Piera i Capellades. Totes aquestes vies de comunicació tenen un trajecte paral·lel des de Barcelona

fins a traspassar el Congost, des d'aquest punt s'obren com un ventall, seguint les valls del Llobregat i de l'Anoia. Aquesta concentració de vies i la confluència dels dos rius, fa que el terme de Martorell hagi estat molt modificat per obres i infraestructures.

4 MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

4.1 Síntesi històrica

La fertilitat de la plana al·luvial i la seva situació en una via de comunicació principal han propiciat que a Martorell s'hi localitzin assentaments humans ja des d'època neolítica. Un d'aquests exemples el trobem on actualment hi ha el col·legi d'educació infantil i primària Mercè Rodoreda, on antigament hi existia la Bòbila Bonastre. Durant els treballs d'extracció d'argila per al funcionament de la mateixa a la segona meitat del segle XX, es localitzà una tomba col·lectiva amb diferents inhumacions i restes de ceràmica del període neolític mig.

Ja en època romana existeixen diversos elements, essent el més rellevant el Pont del Diable (conegut amb el nom de Pont de Sant Bartomeu fins al segle XVIII). Té els orígens vers l'any 10 aC i formava part de la via Augusta. Va ser construït per unir la zona de la vall del Llobregat amb la depressió prelitoral i actualment només se'n conserven els estreps a ambdues bandes així com el monumental arc de triomf de l'extrem de llevant.

Segons els Vasos Apolinaris, datats al segle I dC on hi apareix representada la ruta de la via Augusta entre *Gades* (Cadis) i Roma, apareix la menció del topònim *Ad Fines*, corresponent a una de les estacions intermèdies que s'ubicaria al municipi de Martorell. Altres restes d'aquest període es troben a les proximitats de l'estació dels FFCC de la Generalitat Martorell-Enllaç. Es tracta d'unes termes que formen part d'una vil·la romana amb un període de funcionament entre el segle II aC i el segle III dC. Els vestigis d'una segona vil·la romana amb els orígens en època alt-imperial, els trobem entorn a l'església de Santa Margarida. Alguns autors associen la vil·la romana amb l'estació d'*Ad Fines* descrita anteriorment, per la troballa d'un mil·liari de l'emperador Magnenci (350-354).

Un quart punt del municipi on s'han localitzat restes d'època romana es troba a la zona de la Casa-museu l'Enrajolada i de la piscina municipal Francesc Santacana, on segons fonts orals s'identificaren restes de *tegula* i monedes d'aquest període, no obstant la informació que es conserva fins a dia d'avui, és molt escadussera. L'últim punt on s'han identificat restes d'època romana correspon a la Torre Clos, a la serra de l'Altaix, on el conservador del museu Isidre Clopas realitzà una excavació arqueològica a la base de la torre, identificat un mur que va interpretar com una talaia d'època romana. Ja d'època tardo-antiga, es coneix l'església i necròpolis situada sota l'antiga parròquia de Santa Maria.

La població de Martorell és documentada per primera vegada l'any 1033 fent referència al seu mercat, i constituïa un grup de cases entorn el camí ral (antiga via Augusta), una plaça i una església, closes amb una muralla. Al seu territori també hi trobem el priorat de Sant Genís de Rocafort, fundat per Guillem Bonfill i la seva esposa Sicarda l'any 1042. Inicialment formaven part de la baronia de Castellvell, jurisdicció feudal formada pels llocs, castells i parròquies d'Abrera, Castellbisbal, Castellví de Rosanes, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sesrovires, essent la capital de la baronia el castell de Sant Jaume, el qual anà perdent protagonisme en detriment de Martorell fins que aquest adquirí la capitalitat probablement a la segona meitat del segle XIII.

El fet d'ubicar-se en una cruïlla de camins que unia la depressió prelitoral amb la vall del Llobregat, propicià una forta activitat econòmica i demogràfica, que comportà un creixement urbanístic vers l'est, seguint el traçat del camí ral. Així doncs, del primer recinte emmurallat del segle XI, es documenten tres recintes més. Entre els segles XI i XII l'urbanisme augmentà establint el límit a l'alçada del Seny de les Hores on s'hi construï una nova porta d'accés; un

tercer recinte es construï al segle XIII i perdurà fins al segle XV, coincidint amb la concessió de Guilleuma de Castellvell, l'any 1208, per la qual s'eximia de la pràctica dels mals usos a tots els que anessin a viure entre el riu Anoia i el Pont del Diable. En aquest cas el límit es situà al portal de la Font (actualment carrer de la Cambreta); l'últim recinte emmurallat estigué en funcionament entre els segles XVI i XVIII, amb una nova porta d'accés coneguda com Portal de la Creu o Subirat, a l'actual plaça de la Creu.

Després que la baronia estigués a mans de diferents famílies nobles (Castellvell fins el 1228; Montcada entre 1228-1309 i Foix entre 1309-96) passà a formà part de la corona l'any 1396. Alfons el Magnànim la donà a l'infant Enric l'any 1418, i el 1474 Joan II la vengué a Lluís de Requesens. Dels Requesens, la baronia passà als Zúñiga (1549), als Fajardo, marquesos de Los Vélez (1618-1727), i als Álvarez de Toledo y Osorio (1727-1821), d'aquí que es trobi nombrosa documentació històrica al "Arxivo Histórico Nacional"; al "Archivo de la Real Audiencia y Chancilleria de Valladolid" i al "Archivo General de Índias" entre d'altres.

El 1579 el bisbe de Barcelona autoritzà als obrers de la parròquia a construir una nova església, obra que s'acabà el 1592. A la primeria del segle XVII, treballaven en l'església parroquial de Martorell els escultors Agustí Pujol, pare i fill, autors del retaule major (1610-14) i del retaule del Roser (1620), destruïts el 1936 durant la guerra civil espanyola.

A mitjans del segle XVII fou una època dolenta pel municipi, ja que en el context de la guerra dels Segadors (1640-1652) la vila, convertida en quarter general de Catalunya, fou destruïda pel senyor de la pròpia vila (el marquès de los Vélez) esperant així major obediència per part dels vilatans, i just finalitzada la guerra, la pesta també va fer estralls en la població. L'any 1686, el rei Carlos II va autoritzar a l'ordre dels Caputxins, la construcció d'un edifici a la vessant nord de la Serra de les Torretes, al lloc de la roca de l'Arch. Les obres s'iniciaren l'any següent i finalitzaren el 1700. Avui dia encara es conserva una part d'aquell edifici, convertit en el Museu municipal Vicenç Ros des de l'any 1945.

Museu municipal Vicenç Ros

L'any 1714, a les acaballes de la guerra de Successió, el capità general de les tropes borbòniques a Catalunya (Restaino Cantelmo-Stuart y Brancia, Duc de Pòpoli) instal·là a Martorell un dels principals punts d'intendència i avituallament de l'exèrcit invasor que inicià el setge de la ciutat de Barcelona. Va ser en aquests moments quan el martorellenc Salvador Ferrer, comandant un reduït grup de forces, es féu fort al Castellví de Rosanes, on protagonitzaren una heroica resistència. El rei Carles III, mitjançant una reial orde, ordenà la construcció de casernes a les principals poblacions, per fer front al descontentament de la població que era víctima dels abusos perpetrats per les tropes que aquests havien d'allotjar a les cases particulars. A Martorell s'iniciaren les obres de construcció de la caserna de Cavalleria vers l'any 1773, juntament amb una campanya de restauració i consolidació de les principals vies de comunicació. I que a la vila afectà al pont del Diable.

La vila també adquirí un paper fonamental durant la guerra del Francès, essent escenari de forts enfrontaments entre les forces patriotes i les forces franceses. Aquestes últimes acabaren capitulant l'any 1814, motiu pel qual la vila obtingué el títol honorífic de molt notable i molt lleial l'any 1816. Al llarg del segle XIX Martorell va ser escenari de nombrosos enfrontaments. Així doncs durant el Trienni Liberal (1820-1823), la vila allotjà una guarnició que tingué com a missió, juntament amb la d'Igualada, controlar els moviments de les bandes absolutistes a les comarques de l'Anoia i el Baix Llobregat. Les forces constitucionals convertiren el convent dels caputxins en quarter de la milícia nacional. Entre els mesos de març i setembre de 1827, durant la insurrecció armada de caràcter absolutista radical coneguda com la guerra dels Malcontents, el capitost Agustí Saperes ocupà la vila hi exigí contribucions, acció que va ser secundada pels voluntaris reialistes de la població.

D'aquest segle convuls i ple d'enfrontaments bèl·lics, sorgiren dos personatges importats de la vila. Es tracta de Vicenç Martí i Torres "El Noi de la barraqueta" i el seu germà menor Joan Martí i Torres "El Xic de la barraqueta". Van ser dos personatges molt importants del municipi de Martorell, que varen lluitar en defensa de les llibertats. El més gran dels germans (Vicenç Martí) va dirigir la resistència de la Vila de Gràcia front les tropes del general Zapatero el juliol de l'any 1856. Va ser assassinat l'any 1866 prop de la font d'en Clusa. El germà petit fou un líder republicà revolucionari que participà als preparatius de la Revolució de setembre de l'any 1868; els fets de les revoltes de les Quintes a l'abril de l'any 1870 a la vila de Gràcia; i organitzà lluites de resistència a Sabadell, Rubí i a la vila de Sarrià, contra el general Pavía, un cop aquest dissolgués les Corts sorgides de la 1ª República Espanyola.

L'aparició de la fil·loxera l'any 1887 propicià una crisi econòmica molt important que comportà la ruïna de moltes llars, ja que la producció vitivinícola era molt important al municipi, no obstant no era l'únic motor econòmic sinó que es compaginava amb la indústria menestral i manufacturera. Al segle XVIII era molt notòria la confecció de puntes de coixí negres de seda desenvolupada únicament per dones que contribuïen a l'economia familiar. També era molt important en aquests moments la indústria paperera, existent ja des de la segona meitat del segle XVII i que l'any 1743 es convertí en proveïdora de la Real Fàbrica de paper segellat.

A principis del segle XIX la revolució industrial es va introduir amb la creació de la colònia industrial de Can Bros i l'any 1855, va ser inclosa en una relació de les poblacions fabrils més importants de Catalunya. També d'aquest segle en destaca l'explotació de les mines (majoritàriament de plom) ubicades a la zona de la Serra de l'Ataix, entre els termes de Martorell i Castellví de Rosanes.

Ja al segle XX, previ a la guerra civil espanyola, el guanyador de les eleccions municipals l'any 1931 Francesc Riera, proclamà la República a Martorell i tres anys més tard, Esquerra Republicana ocupà l'ajuntament i proclamà la República Federal. Durant la guerra civil (1936-1939), va ser incendiada l'església i amb ella es van destruir el retaule major i el retaule de la Verge del Rosari de Santa Maria de Martorell, creats al segle XVII per Agustí Pujol (pare i fill). Al gener del 1939, Martorell va ser bombardejat per l'aviació franquista abans no hi accedissin

les tropes franquistes situades a la zona del Pou del Merli. L'endemà, la Quinta División Navarra ocupà la vila, mentre les tropes republicanes dinamitaven els ponts que creuaven el Llobregat i es feien forts a la torre del Telègraf (Castellbisbal), per ser expulsats unes hores més tard.

Actualment la base econòmica del municipi es troba en la indústria, deixant l'explotació vitivinícola com a reducte molt minoritari. A partir de la dècada dels anys 60 del segle passat es creà el polígon industrial de la Torre i propicià l'aparició de la gran indústria, representada per tres empreses de tres branques diferents: l'alimentària amb l'empresa Cerestar; la química amb l'empresa Solvay; i la mecànica, amb l'empresa SEAT. També hi existeixen empreses d'altres rams com la metal·lúrgia, l'electrònica i la construcció, distribuïdes entre els polígons industrials de la Torre, Can Bros, Can Cases, Can Sunyol i del Congost.

4.2 Toponímia i escut municipal

Hi ha diverses hipòtesis sobre l'origen del nom de Martorell. La versió més probable és que es tracta d'un topònim d'origen llatí *Marturellu*, del qual derivaria l'atropònim medieval *Martorelium*, documentat així des del segle XI. També s'ha apuntat que podria provenir del llatí *martyretum*, que fa referència a "cementiri", "lloc de martiri".

La primera representació de l'escut de Martorell la trobem documentada l'any 1440; era quarterat amb un castell, un martell i tres línies horitzontals onejant. A partir de l'any 1575 s'hi va afegir el senyal d'una mà, que va convertir-se en l'escut oficial de la vila el 1592. Aquest fou l'escut oficial de Martorell fins que va haver d'adaptar-se als paràmetres que marca l'heràldica per poder ser reconegut oficialment.

L'escut oficial és caironat de sinople, un mar en forma de peu ondat d'argent, carregat de dues faixes onades d'atzur, sostenint una torre d'or oberta acostada d'una mà d'or, de la dreta, i d'un martell d'or, sinistral. Per timbre, una corona de marquès. Tots els elements de l'escut són relatius al nom de la població: el mar, la mà, la torre i el martell. Martorell va ser centre d'un marquesat des de 1637, d'aquí la corona de marquès. Va ser aprovat el 29 de juny de 1992 i publicat al DOGC el 13 de juliol del mateix any amb el número 1618.

Escut antic de Martorell

Escut oficial de Martorell

5 METODOLOGIA

5.1 Marc teòric

La finalitat d'aquest tipus de treball és la recopilació exhaustiva dels elements del patrimoni cultural i natural d'un municipi. L'eix bàsic de treball és l'inventari de tots els elements susceptibles de ser reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població pels seus valors històrics, artístics, simbòlics o identitaris, a partir d'una tipologia concreta que permet englobar-hi totes les accepcions reconegudes. De cada element es fa una fitxa amb totes les dades que s'hagin pogut recopilar d'aquell bé cultural, ja sigui a través de la documentació bibliogràfica, a través d'arxius o d'informació oral. Amb l'inventari fet i les dades recollides es poden fer les pertinents classificacions, anàlisi i estudis estadístics, a fi i efecte de fer-ne una valoració, tant a nivell individual de cada bé com global.

Es tracta de facilitar a l'ajuntament i als ciutadans una eina de coneixement de la globalitat del seu patrimoni. Un instrument que permeti d'establir mesures per a la seva protecció i conservació i faciliti el seu accés públic; així com la planificació de la seva rendibilització social; l'elaboració de programes de difusió (com per exemple programes didàctics i turístics, publicacions, jornades de debat o conferències); la presa de decisions en el planejament urbanístic, la planificació de la senyalització, entre d'altres mesures.

Però es tracta d'un element viu, un instrument que pot créixer o disminuir. S'hi poden afegir nous béns perquè es consideri oportú o apareguin elements desconeguts en el moment de la realització del treball (nous jaciments arqueològics, donacions de col·leccions, etc.), o se'n poden haver de treure per motius diversos com el robatori, la seva destrucció (natural o antròpica) o els canvis de criteris. Amb aquestes premisses, cal considerar el Mapa de Patrimoni Cultural com una eina dinàmica i activa.

S'ha de tenir present, però, que no es tracta d'un treball de recerca pura i estricta. No s'ha pretès fer una història de Martorell, ni fer un anàlisi de l'evolució del municipi, ni un estudi estadístic. No hi ha el plantejament d'una hipòtesi, ni s'han fixat uns objectius científics. Per tant no hi ha unes conclusions, ja que no es tracta d'un element clos, sinó viu, com hem dit abans. Tampoc és un catàleg del patrimoni o de béns, amb una normativa associada de protecció. Per tant, no té capacitat legal ni normativa. És una base de dades, que recull tot el patrimoni existent en el municipi, a partir de la qual es poden gestionar diverses accions; però sempre com un punt d'inici.

5.2 Model d'inventari

El mapa del patrimoni local contempla cinc àmbits temàtics i diversos tipus d'elements. El patrimoni inclòs en el treball s'estructura amb la següent tipologia:

1.-Patrimoni immoble	1.1- Edificis
	1.2- Conjunts arquitectònics
	1.3- Elements arquitectònics
	1.4- Jaciments arqueològics
	1.5- Obra civil
2.-Patrimoni moble	2.1- Elements urbans
	2.2- Objectes
	2.3- Col·leccions
3.- Patrimoni documental	3.1- Fons d'imatges
	3.2- Fons documental
	3.3- Fons bibliogràfic
4.-Patrimoni immaterial	4.1- Manifestacions festives
	4.2- Tècniques artesanals
	4.3- Tradició oral
	4.4- Música i dansa
	4.5. Costumari
5.-Patrimoni natural	5.1- Zones d'interès natural
	5.2- Espècimens botànics singulars

S'ha utilitzat el model de fitxa establert per l'Oficina del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, que comprèn els següents camps d'informació: Número de Fitxa; Codi; Àmbit; Denominació; Lloc/Adreça; Titularitat; Nom del propietari; Tipologia; Ús Actual; Descripció; Observacions; Estat de conservació; Autor; Estil/Època; Any; Segle; Emplaçament; Longitud; Latitud; Altitud; Accés; Número de negatiu; Altres; Història; Bibliografia; Protecció; Inventari; Autor de la fitxa; Data de registre; Data de modificació; i fins a un màxim de tres fotografies.

5.3 Programa de treball

Fase 1. Documentació prèvia

El treball té com a punt de partida el Catàleg de Béns Arquitectònics, Històrics i Ambientals del POUM de Martorell, fet l'any 2014 pel Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona. Aquest document, que ha estat lliurat a l'Ajuntament el mes de novembre de 2014, ha estat utilitzat per a omplir les dades del patrimoni immoble i natural del Mapa de Patrimoni. En el catàleg de béns s'hi recullen els béns que formen part de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPA) i l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya (CCAA).

De forma paral·lela s'ha consultat l'Inventari del Patrimoni Etnològic (IPEC), l'Inventari del Patrimoni Industrial de Catalunya (IPIC), els Arbres Monumentals de Catalunya i els Camins Ramaders, on no hi consta cap element en terme de Martorell. Pel que fa als arxius, ha fet la

consulta a l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu Diocesà de Barcelona, a l'Arxiu Mas, a l'Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya, Archivo Histórico Nacional, Centre Documental de la Memòria Històrica, Arxiu General d'Índies, Archivo General de la Administración, Arxiu General de Simancas, Archivo de la Real Chancillería de Valladolid, el Museu Municipal Vicenç Ros, Casa-Museu l'Enrajolada, Sala Muxart, la Biblioteca d'Igualada i la biblioteca municipal Francesc Pujols.

Pel que fa a la planimetria emprada, s'ha utilitzat els mapes virtuals de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, de Martorell: topogràfic de 1:50.000; topogràfic de 1:25.000; topogràfic de 1:5.000; ortofotoimatge de 1:5.000, ortofotoimatge de 1:25.000. També s'ha consultat la planimetria del SITMUN.

Fase 2. Treball de camp

La tasca més ingent d'aquesta fase ha estat la del treball de camp, cercant, localitzant i visitant tot aquell patrimoni moble, documental i immaterial que figura en el Mapa. Hem comptat amb la col·laboració d'alguns veïns que han facilitat la nostra feina acompanyant-nos a visitar els elements o bé ens han obert les portes de casa seva.

Durant el treball de camp s'ha anotat tota la informació possible per la descripció dels elements de patrimoni, segons el model de fitxa establert i s'han situat topogràficament amb un aparell de GPS, en cas que el bé no estigués referenciat a la planimetria de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. D'altra banda, s'han fotografiat en format digital els elements que han estat localitzats. Excepcionalment, per tractar-se d'esdeveniments organitzats durant el curs de l'any, s'han utilitzat les fotografies cedides per l'Ajuntament. El treball de camp s'ha recolzat en una sèrie d'entrevistes als propietaris o ciutadans que, estiguin o no relacionats amb les entitats socials i culturals del municipi, puguin tenir alguna vinculació amb elements del patrimoni cultural de Martorell.

Fase 3. Treball de gabinet

La darrera fase del treball ha consistit en la redacció de les fitxes i de la memòria. Pel que fa als béns immobles, les fitxes del Catàleg de Béns Arquitectònics, Històrics i Ambientals del POUM de Martorell han estat adaptades a les fitxes del Mapa del Patrimoni, com també s'ha contrastat la informació amb les dades obtingudes tant a nivell documental com en el treball de camp. Cal apuntar que s'han trobat fitxes incompletes i de forma puntual amb errades, que s'han revisat i corregit segons el criteri tècnic propi. Tots els elements que figuren en el Catàleg de Béns han estat inclosos al Mapa, tal com indiquen les especificacions tècniques.

Amb la informació documental i la informació obtinguda del treball de camp, tant gràfica com escrita o oral, s'han pogut elaborar les corresponents fitxes de cada element i fer-ne una anàlisi i un diagnòstic concret de la rellevància, tipologia, potencialitat i possibilitats del patrimoni cultural de Martorell.

6 RESULTATS DE L'ESTUDI

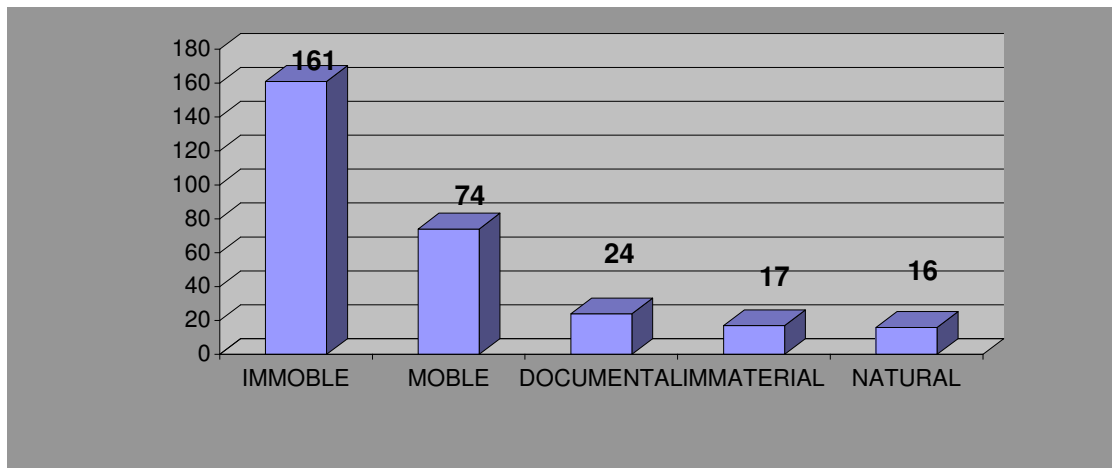
6.1 Elements fixats i elements no fixats

S'han fixat un total de 292 elements del patrimoni cultural de Martorell. En destaquen, per la quantitat de fitxes, els elements de patrimoni immoble, especialment els edificis. També és significatiu el nombre de patrimoni moble, que s'explica pel gran nombre d'elements urbans fixats. Tot i que hi ha menys elements de patrimoni documental, immaterial i natural es tracta d'un nombre força destacat, pel que hem de dir que el patrimoni de Martorell és molt divers i totes les tipologies estan ben representades.

Àmbits / Tipologies	Codi	Nombre	%	Nombre	%
		Àmbits		Tipologies	
PATRIMONI IMMOBLE		161	55%		100%
Edificis	1.1			86	53%
Conjunts arquitectònics	1.2			24	15%
Elements arquitectònics	1.3			28	17%
Jaciments arqueològics	1.4			14	9%
Obra civil	1.5			9	6%
PATRIMONI MOBLE		74	25%		100%
Elements urbans	2.1			51	69%
Objectes	2.2			6	8%
Col·leccions	2.3			17	23%
PATRIMONI DOCUMENTAL		24	8%		100%
Fons d'imatges	3.1			5	21%
Fons documentals	3.2			18	75%
Fons bibliogràfics	3.3			1	4%
PATRIMONI IMMATERIAL		17	6%		100%
Manifestacions festives	4.1			5	29%
Tècniques artesanals	4.2			2	12%
Tradició oral	4.3			7	41%
Música i dansa	4.4			2	12%
Costumari	4.5			1	6%
PATRIMONI NATURAL		16	5%		100%
Zones d'interès	5.1			14	88%
Espècimens botànics	5.2			2	13%
TOTALS		292	100%	292	

D'altra banda, en la realització del Mapa s'ha descartat fer la fitxa d'altres elements de patrimoni poc representatius perquè amb el temps han perdut algun dels seus valors originals, o perquè s'han destruït. Aquests elements també s'han inclòs en el llistat d'elements no fixats, ja que malgrat que en puguem tenir alguna referència bibliogràfica o oral, no s'han localitzat, no s'hi ha pogut accedir o bé les notícies són massa vagues. Els béns del llistat d'elements no fixats (veure annex 4) podran ser inclosos a la base de dades en futures revisions o actualitzacions del mapa, si es considera oportú.

Com s'ha apuntat anteriorment, tots els béns immobles i naturals que figuren al Catàleg de Béns han estat inclosos, encara que hagin estat modificats, parcialment destruïts o no tinguin uns gaire entitat. El mateix criteri s'ha seguit amb els elements de l'Inventari del Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, tot i que en aquest cas s'han descartat alguns edificis que estaven desapareguts, com l'edifici Fuerza y Alumbrado, S.A.

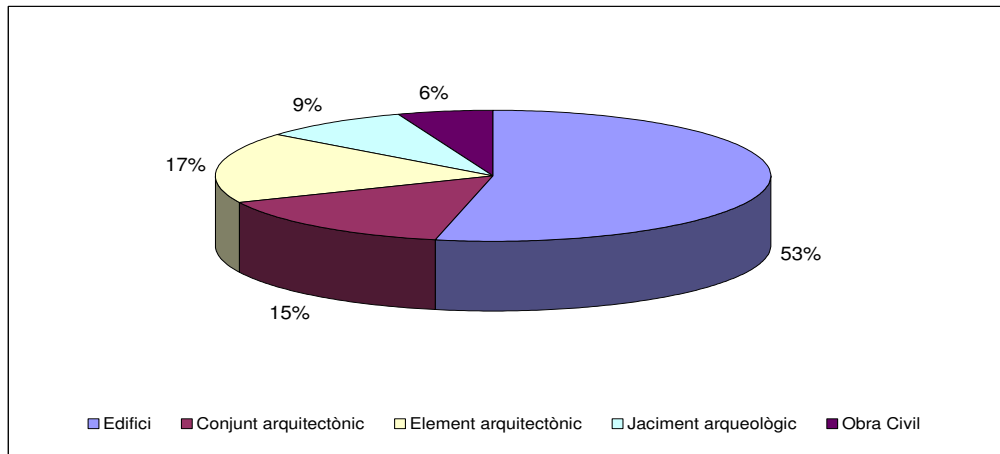
Elements inventariats per àmbits

Durant el treball de camp s'han detectat elements dels quals no teníem coneixement prèviament, alguns dels quals han passat a formar part del Mapa de Patrimoni o d'altres s'han inclòs en el llistat d'elements no fixats. És el cas de bona part del patrimoni moble, documental i immaterial, que no figurava de manera conjunta en cap inventari o estudi previ.

6.1 Patrimoni immoble

Com s'ha indicat anteriorment, en la selecció dels elements fixats de patrimoni immoble, s'han extret directament del Catàleg de béns arquitectònics, històrics i ambientals, fet pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.

En termes generals, el patrimoni immoble documentat és el reflex del desenvolupament que ha tingut Martorell com a vila situada estratègicament en una zona de pas. El creixement d'un nucli medieval, consolidat en època moderna i que tingué un creixement notable durant el segle XX ha fet que s'hi conservi un gran nombre de patrimoni immoble.

Percentatge de Patrimoni Immoble per tipologies.

Seguint el Plec de Prescripcions Tècniques de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, el patrimoni immoble s'ha classificat en cinc tipologies:

- Edifici: tipologia entesa com a construcció unitària, tant formal com volumètricament.
- Conjunt arquitectònic: format per l'agrupació física de diferents edificis i elements arquitectònics, que es poden entendre solidàriament pels seus valors formals i volumètrics.
- Element arquitectònic: part d'un conjunt o d'un edifici que per sí mateix té prou valors com per destacar-lo.
- Jaciments: restes o vestigis del passat de qualsevol tipus i cronologia. Inclou estructures en estat de ruïna.
- Obra civil: obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal.

Edificis

Dins d'aquesta tipologia, s'han inventariat un total de vuitanta sis elements. Entre el patrimoni arquitectònic més antic conservat hem de remarcar les fortificacions que es troben a la Serra de l'Ataix, el castell de Rocafort que data dels segles XI i XII; el castell de Rosanes, datat del segle XI; i les torres Grimenella i Clos, ambdues probablement del segle XIII, tot i que alguns estudis apunten a un origen romà.

Al pla limitat per la serra de l'Ataix i el riu Llobregat també s'hi identifiquen alguns dels edificis més antics i rellevants del municipi. Al nucli urbà hi destaca la casa Gausa, edifici gòtic civil del segle XIV, tot i que ha patit algunes reformes posteriors; el Seny de les Hores, corresponent a una de les torres que flanquejava la porta d'accés de llevant del segon recinte emmurallat del segle XII; la capella de Sant Joan, annexa a l'Hospital de Malaltes Pobres (Hospital de Sant Joan) construït l'any 1205 i ja desaparegut i la Casa Llopart, que conserva dos finestrals, un d'estil gòtic i un de renaixentista. Fora del nucli urbà també trobem la Torre de Santa Llúcia, corresponent a una masia de principis del segle XII que actualment està en mal estat de conservació o l'església de Santa Margarida, d'estil romànic que s'assenta damunt de vestigis d'una església anterior.

La major concentració d'edificis d'interès patrimonial de Martorell la trobem a la zona de la Vila i al Pontarró. Van construir-se a peu del camí ral entre els segles XVI i XIX, per complir les funcions d'habitatges, tallers i comerços. Són bons exemples de l'arquitectura popular local la Casa de la Vila, Casa de Josep Salvany, la farmàcia Bojons o Cal Farreret. Més allunyat del camí ral també en destaquem els edificis d'estil eclèctic i modernista de la Torre de l'Àngel, la Torre de les Hores, Torre d'en Malla, Torre Elies (a la colònia de Can Bros), la Torre Elisa i la Torre Ros.

Cap a principis del segle XX el municipi experimentà un cert creixement demogràfic que quedà reflectit amb la construcció de dues noves escoles d'estil racionalista, l'antic Col·legi Montserrat i el Col·legi els Convents. Entre els edificis industrials hem de destacar l'Hidroelèctrica del Segre, construïda l'any 1933.

Conjunts arquitectònics

Com a conjunt arquitectònic s'han inventariat vint-i-quatre elements, dels quals la majoria es corresponen als carrers del nucli antic de Martorell i a la barriada del Pontarró.

La plaça de l'Església, el carrer Francesc Santacana, la plaça de la Vila, el carrer Josep Anselm Clavé, part del carrer Pere Puig i el Passeig del Quarter segueixen el traçat de l'antiga Via Augusta i del posterior camí ral. Es tracta de l'eix de creixement del municipi des de la plaça de l'Església al segle XI fins al passeig del Quarter al segle XVIII. En aquest traçat s'hi identifiquen nombrosos edificis singulars com la Casa Gausa (edifici més antic de Martorell, del segle XIV), la casa-museu l'Enrajolada, Can Nicolau, la farmàcia Bujons o la caserna de Cavalleria entre altres, així com nombroses façanes decorades amb la tècnica de l'esgrafi, amb la qual molts vilatans decoraven les cases del municipi entre els segles XIX i XX, essent el més antic de l'any 1821 al núm. 35 de la plaça de la Vila.

A mesura que el municipi anà creixent es configuraren nous carrers vers la vessant nord de la serra de les Torretes, on es conserven edificis construïts entre els segles XVIII i XX, és els cas dels carrers de Dalt; Joan Pau Par; Mercadal; Mur; Caputxins; Lloelles; les cases del carrer de Sant Josep i la plaça 25 de setembre, que rep el nom en honor als aiguats que afectaren la població aquest mateix dia de l'any 1962 i que provocaren una esllavissada que ensorrà les cases que ocupaven aquest espai.

De la barriada del Pontarró en destaca el carrer de Montserrat en general, que era l'antiga via de comunicació entre Barcelona i Montserrat i les cases d'en Parellada en particular; el carrer d'en Gomis i el carrer del Pedró, on s'hi ubicava una creu de terme.

També cal destacar d'aquesta zona el conjunt del Sindicat Vitivinícola Comarcal de Martorell, d'estil modernista construït l'any 1917, format per una nau principal, una torre de maó i un monument al·legòric.

Entre els conjunts arquitectònics que no estan al nucli urbanitzat trobem el Priorat de Sant Genís de Rocafort, que data del segle XI i abraça un territori entre la serra d'Ataix i la plana al·luvial del riu Anoia, on hi destaca l'església i el monestir de Sant Genís de Rocafort i l'església de Santa Margarida, amb un gran interès arqueològic, històric, arquitectònic i artístic. A l'extrem nord hi destaca la Colònia de Can Bros, amb els habitatges de la Colònia de Can Bros i la fàbrica de Fontdevila i Torres, de la segona meitat del segle XIX, un exemple de la industrialització que afectà el municipi a partir del segle XIX.

Elements arquitectònics

Entre els elements arquitectònics, s'han inclòs a l'inventari vint-i-vuit béns. Corresponen a construccions de menor entitat que els edificis i a elements fora del nucli urbà com per exemple les dinou fonts distribuïdes al llarg del terme municipal, entre les que destaquen les fonts de Can Cases, la font de la Mina de Plom, les fonts de la Roca Dreta, la font del Congost o la font del Mamut entre altres. La resta d'elements inventariats corresponen a carreus amb figures a la Barraca de l'Era de Can Palliser; la creu de Terme a la plaça de la Creu; l'oratori del viacrucis del Convent dels Caputxins; les pintures murals de Can Nicolau; el pou del Merli; el refugi-estable del Castell de Rosanes; el rellotge de sol de la Masia de Santa Margarida i la volta de Can Palet.

Jaciments arqueològics

Dins d'aquesta tipologia, s'han documentat un total de catorze jaciments arqueològics, molts d'aquest d'origen medieval com són la capella i fossat de Sant Bartomeu; el castell i Priorat de Sant Genís de Rocafort; la cruïlla de camins de Santa Margarida; l'església romànica de Santa

Margarida; la plaça de l'Església, el carrer del Mur; les muralles de Martorell i les restes de la capella de la Mare de Déu del Pontarró, altres amb cronologia ja d'es d'època romana com la vila Romana de Martorell-Enllaç Termes de Glude; la Torreta del Clos i el Museu Santacana, i fins i tot un jaciment neolític com la Bòbila Bonastre. També destaquen el jaciment del Convent dels Caputxins, del segle XVII i el jaciment paleontològic de la Font del Mamut.

Obra civil

Dins d'aquesta tipologia s'han fitxat nou elements corresponents a obres d'enginyeria, executades majoritària ment vers l'època contemporània. En primer lloc hem de destacar dos canals industrials, un construït al segle XIX que recollia l'aigua del riu Llobregat i que era emprada com a força motriu per la colònia de Can Bros, i un segon datat del segle XVIII, que recollia l'aigua del riu Anoia per fer funcionar el molí fariner de l'Anoia i el molí paperer d'en Gomis. També són destacables els ponts dels Prínceps d'Astúries (segle XX) i pont del Diable (d'origen romà i restaurat al segle XX) ambdós sobre el riu Llobregat, així com el pont sobre l'avinguda Pau Claris, també del segle XX.

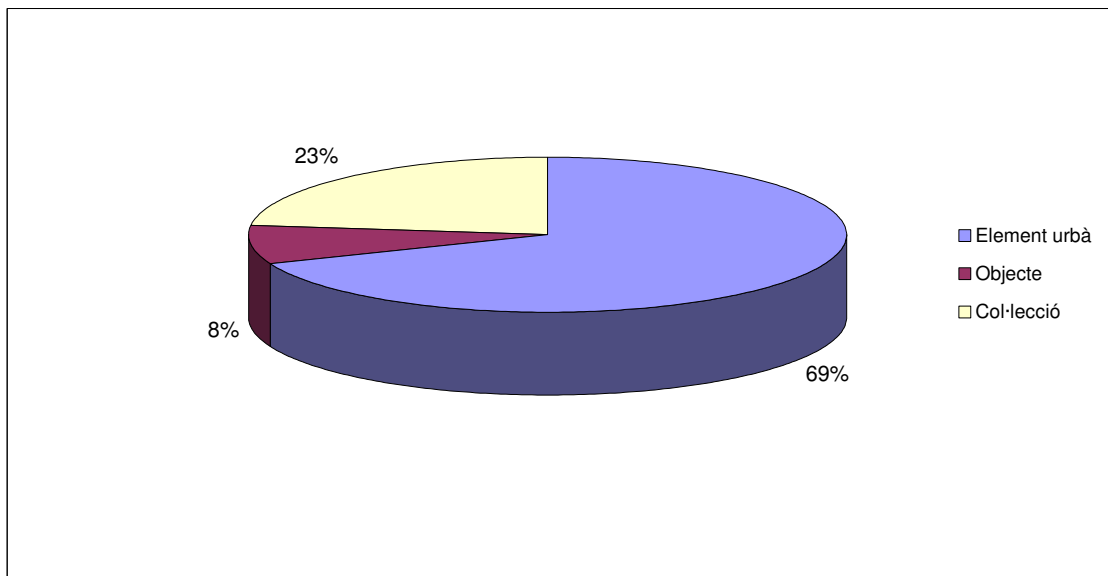
Altres elements importants són els refugis antiaeris de Cal Granota i de la plaça de la Vila construïts durant la guerra civil espanyola; la mina d'aigua del Torrent de Rosanes i el complex miner la Martorellense, dedicada a l'extracció de plom a la serra de l'Ataix durant els segles XIX i XX.

6.2 Patrimoni moble

Dins l'àmbit de patrimoni moble, els elements es classifiquen en tres tipologies:

- Element urbà: monuments, escultures o elements commemoratius situats a la via pública.
- Objectes: elements singulars.
- Col·leccions: sèries coherents d'objectes, integrats com a fons d'un museu o bé de caràcter privat.

En aquest àmbit hem pogut classificar setanta-un elements del patrimoni de Martorell que es classifiquen en tres tipologies de patrimoni moble: elements urbans, objectes o col·leccions.

Percentatge de Patrimoni Moble per tipologies

Elements urbans

Els elements urbans inventariats són, d'una banda, sis rellotges de sol, dues fonts situades al nucli urbà: Font de la Mina i font del Mur, setze monuments, vint-i-quatre plaques commemoratives i dues màquines ubicades a dues rotondes procedents d'activitats industrials importants del municipi com són una locomotora núm. 35 que va desenvolupar tasques a l'estació de Martorell-Enllaç, i una màquina de tornejear Schuchardt i Schütte, procedent de l'empresa Oasis Muebles de Tubo SA.

Objectes

Hem localitzat un total de sis elements d'aquesta tipologia. Es tracta d'un monument als germans Martí i Torres, inaugurat l'any 2009 i situat a l'entrada del cementiri municipal, i nou figures festives: la Carpafera, el Drac Fafum, el Secretari Garvil, la mascota de la ciutat pubilla de Martorell, els gegants Ferran i Isabel; la Vella i el Diable; Joan i Joana; Pep i Eulàlia i els capgrossos de Martorell.

Col·leccions

Entre les disset col·leccions inventariades, nou són de caràcter públic i una privada, totes situades al municipi de Martorell. Les col·leccions públiques es distribueixen entre els diferents museus i fundacions de que disposa, així cinc es troben a la Casa-Museu l'Enrajolada, dividides entre art, ceràmica (col·lecció pròpia i col·lecció Farauda), mobles i elements arquitectònics; tres al Museu Vicenç Ros; i una col·lecció d'art a la Fundació Francesc Pujols.

L'associació Amics de Sant Antoni Abat disposa d'una col·lecció privada de diversos objectes.

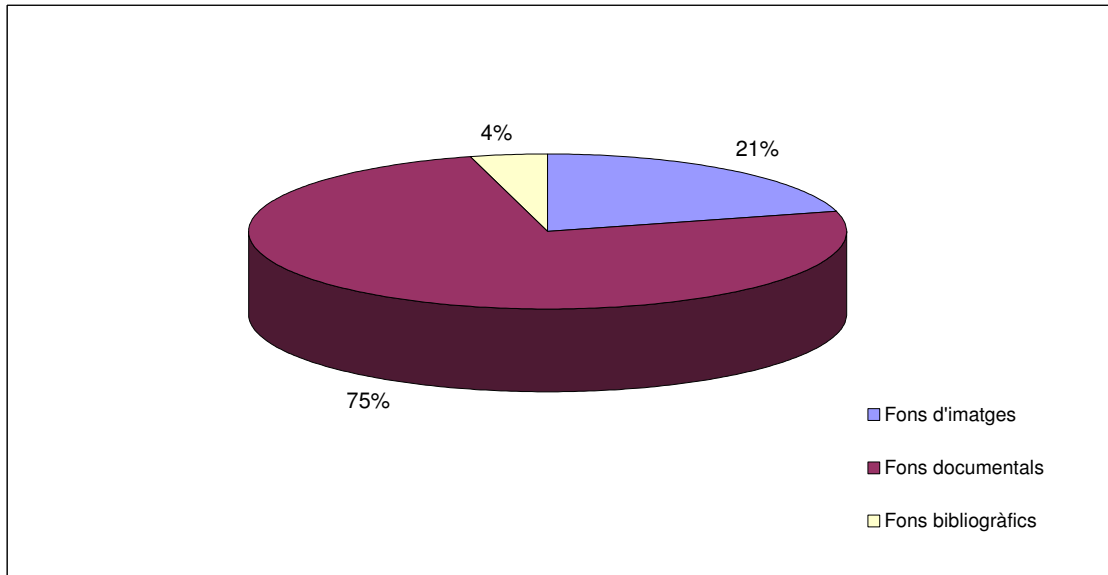
Sala de la Casa-Museu l'Enrajolada, on s'hi exposa la col·lecció Farauda de ceràmica.

6.3 Patrimoni documental

En l'àmbit de patrimoni documental els elements es classifiquen en tres tipologies:

- Fons d'imatges: imatges que formen part d'un fons o una col·lecció.
- Fons documentals: documents antics que formen part d'un arxiu o col·lecció.
- Fons bibliogràfics: edicions antigues que formen part d'una biblioteca o col·lecció.

En aquest àmbit hem localitzat vint-i-tres elements del patrimoni de Martorell que s'adapten a les tres tipologies de patrimoni documental: fons d'imatges, fons documental i fons bibliogràfic.

Percentatge de Patrimoni Documental per tipologies

Fons d'imatges

Els fons d'imatges inventariats a Martorell són de tipus fotogràfic, amb un total de cinc fons diferents. En primer lloc, trobem un arxiu fotogràfic que s'han recopilat a la població (Fundació Francesc Pujols), així com la col·lecció de postals antigues (Museu de la Targeta Postal de Catalunya). També s'han inventariat fons d'imatges referents a Martorell situats a l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista i a l'Arxiu Mas, així com a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Fons documental

S'han inventariat un total de divuit fons documentals. Al municipi se n'han identificat un total de quatre, amb documentació ubicada majoritàriament entre els segles XIX i XX, es tracta dels fons documentals de la Fundació Francesc Pujols, la Farmàcia Bujons i l'Arxiu Municipal, d'aquest últim el document més antic data de l'any 1842, corresponent a un padró (no oficial) realitzat a partir dels focs. Per últim trobem l'arxiu parroquial de Santa Maria, que agrupa un gran nombre de documents des del segle XIV fins a l'actualitat, tot i s'ha vist minvat per diferents actuacions com el saqueig de l'any 1808 per part de les tropes franceses o la crema de l'any 1936 per part de revolucionaris.

Altres documents ubicats cronològicament entre els segles XIII i l'actualitat, es troben en arxiu situats fora del terme municipal de Martorell com són l'Arxiu comarcal del Baix Llobregat, l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu de la Corona d'Aragó i el Centre Excursionista de Catalunya, l'Arxiu de la Real Audiència, l'Arxiu General d'Índies, l'arxiu Històric Nacional o el Centre Documental de la Memòria Històrica. Finalment, s'ha inventariat un total de cinc goigs, dues edicions realitzades al segle XX (Goigs del Gloriós Sant Antoni Abat i Goigs a la Mare de Déu Assumpta) i tres del segle XIX (Goig en alabansa del San Cristo, goigs del Gloriós Sant Próspero Martir i goigs en alabansa a la verge i màrtir Santa Margarida).

Fons bibliogràfic

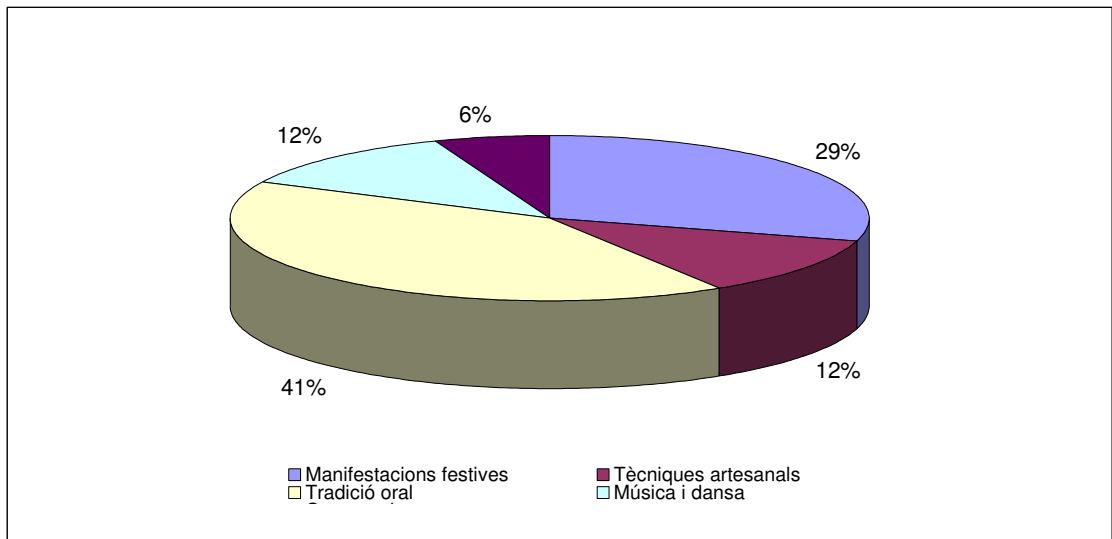
L'únic element amb aquesta classificació es troba a la Fundació Francesc Pujols, situada a la Torre de les Hores. Està format per 2765 llibres de temàtica diversa, amb un ventall cronològic entre el segle XVII i el segle XXI, essent el llibre més antic de l'any 1628.

6.4 Patrimoni immaterial

En l'àmbit de patrimoni immaterial els elements es classifiquen en cinc tipologies:

- Manifestació festiva: festes populars locals més arrelades al territori.
- Tècniques artesanals: manifestacions singulars de la localitat relacionades amb activitats tradicionals, oficis, gastronomia...
- Tradició oral: referències de transmissió oral relacionades amb els llocs o elements locals.
- Música i dansa: manifestacions musicals tradicionals.
- Costumari: maneres de fer i costums pròpies de la localitat.

El patrimoni immaterial inventariat es pot quantificar en disset elements patrimonials classificats en manifestacions festives, tècniques artesanals, tradició oral, música i dansa i costumari.

Percentatge de Patrimoni Immaterial per tipologies

Manifestacions festives

Entre els cinc béns relacionats amb el cicle festiu, trobem la Festa Major d'Estiu (documentada ja l'any 1032), celebrada els dies 15 i 16 d'agost en honor a la Mare de Déu de l'Assumpta i a Sant Roc respectivament, copatrons de la ciutat. Entre les festes arrelades destaca la Festa del Roser, estretament lligada amb la Fira del Most; la Festa de Sant Antoni Abat, documentada des de l'any 1854, la cantada de Caramelles, des de l'any 1863 i la Festa de la Primavera, documentada ja des de 1422 on l'acte central sempre ha estat la fira de bestiar tot i que

paulatinament s'hi ha anat incorporant altres aspectes com la fira de la indústria i el comerç i altres activitats lúdiques com la ballada de sardanes.

Tècniques artesanals

Com a oficis tradicionals de la població, s'han inventariat dos elements: la manufactura de puntes de coixí de blondes negres, tècnica emprada des del segle XVIII i molt estesa per la comarca del Baix Llobregat, i el plat culinari de pollastre amb raïm, típic del municipi i recuperat l'any 1999.

Tradició oral

A Martorell hi ha set referències orals. La majoria es tracta de llegendes relacionades amb el Pont del Diable, on el Diable és enganyat o bé per una velleta entranyable, una minyona, un noble o un cabdill iber. Entre aquestes en destaca la llegenda del "El Pont del Diable de Martorell i el menhir de Palausolità", on es relaciona el menhir d'aquesta població amb el pont de Martorell. Una de les set referències orals no tracta sobre el Pont del Diable, sinó sobre la Mare de Déu del Pontarró (talla de fusta gòtica destruïda l'any 1936). Les dites populars s'han agrupat en una única fitxa, entre aquestes trobem "A Martorell carbassots", "A Martorell, cinc minuts, bona gent però molt bruts", "A Martorell, fes-te amb ells i no et fiïs d'ells", "Boira a Martorell, pluja al Vendrell" i "Torredembarra i Martorell, Altafulla i el Vendrell".

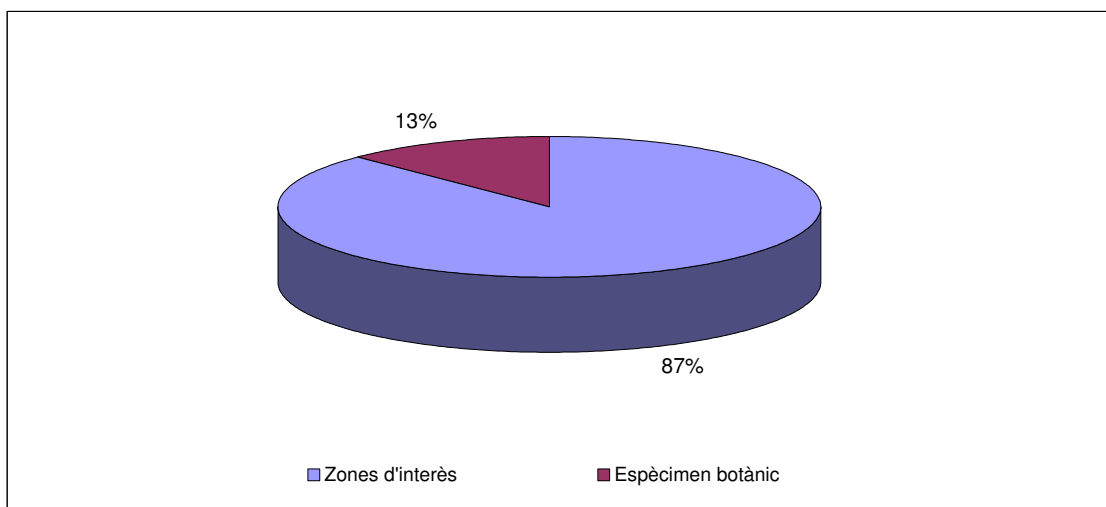
Música i dansa

Dins de la tipologia de música i dansa s'ha inclòs un ball tradicional de la població que actualment només se'n balla una part el dia de carnaval: la Quadrilla, tot i que originàriament es ballava el diumenge de Quaresma, i el Romanç del Dret de carreratge de la vila de Martorell, compostat per Jaume Arnella en motiu de la commemoració dels sis-cents anys que Martorell esdevingué "carrer" de Barcelona, quan el monarca Martí l'Humà, a la fi del mandat dels Foix l'any 1396, incorporà la baronia a la corona.

6.5 Patrimoni Natural

En l'àmbit de patrimoni natural els elements es classifiquen en dues tipologies:

- Zona d'interès: zones amb un valor ecològic, paisatgístic, zoològic, botànic...
- Espècimen botànic: elements botànics singulars

Percentatge de Patrimoni Natural per tipologies

Zona d'interès

Dins d'aquesta tipologia, s'han inventariat un total de catorze zones. Sis d'aquestes corresponen a conjunts d'arbrats o jardins situats en zona urbana, aquests són: els Arbres del Passeig del Quarter; jardí de la plaça 25 de setembre; parc de la plaça de les Hores; parc de l'Eudó (que abraça la Font de l'Eudó); el Passeig del Riu, on hi ha la font de les Malaltes i el sistema de carrers arbrats, que agrupa el camí del Pontarró, la carretera de Martorell a Gelida, part de la carretera de Montserrat i el carrer de Sant Genís de Rocafort.

La resta d'elements d'aquesta tipologia estan majoritàriament a l'entorn del nucli urbanitzat com són el conjunt de miradors, el parc de Sant Genís de Rocafort i els penya-segats del Butsenstain amb Taffori, tots situats íntegrament a la Serra de l'Ataix; el parc forestal de Can Cases (al sud del complex industrial de la SEAT); els sistemes fluvials de l'Anoia i la conca del Llobregat; el camí de Sant Jaume, que creua la vila des del pont del Diable fins el polígon industrial de Can Bros; i sistema de camins i senders que comuniquen el nucli amb diferents indrets de la Serra de l'Ataix i de les Torretes; i sistema de paisatge agrícola que es divideix entre les terrasses fluvials, Interfluvi Llobregat-Anoia i peu de mont de la Serralada Litoral.

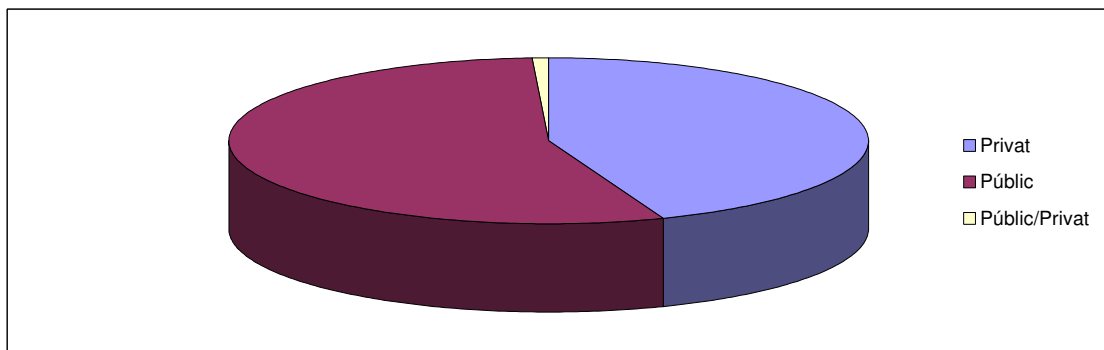
Espècimens botànics

Pel que fa als espècimens botànics, s'han inclòs els àlbers (*Populus alba*) ubicats a la plaça de la Cambreta i rellevants pel seu desenvolupament, així com els arbres del passeig del Quarter.

6.6 Estat actual dels elements inventariats

Titularitat

La titularitat dels béns fitxats són majoritàriament de caràcter públic. Aquest fet inusual s'explica pel gran nombre d'edificacions de titularitat municipal, pels nombrosos elements urbans del nucli, així com pel patrimoni immaterial que consta com a públic.

Percentatges de la titularitat dels béns

Protecció legal

Al municipi de Martorell hi ha set elements que estan protegits com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN):

- Castell de Rocafort
- Castell de Rosanes del Peiret
- Serrat de les Torres o Torreta Grimenella
- Torre de Guaita o Torreta del Clos
- Pont del Diable
- El Convent o Museu Vicenç Ros
- Torre de les Hores o El Seny de les Hores

En el cas dels castells i fortificacions, són Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) pel que estableix el Decret de 22 d'abril de 1949 sobre la protecció dels castells espanyols, que recull la disposició addicional 1.2 de la Llei del Patrimoni Cultural Català. Pel que fa als museus, ho són pel Decret 474/1962, de 9 de març de 1962 pel que es declaren Monument Històric-Artístic determinats museus (BOE 9/3/1962). També són BCIN els escuts heràldics i creus de terme de més de 100 anys, tal com estableix el Decret 571/1963, de 14 de març.

D'altra banda, una part significativa del patrimoni immoble martorellenc està protegit legalment com a Bé Cultural d'Interès Local (BCIL), ja que consta en el llistat del Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) de l'any 1991:

• Santa Margarida	• Col·legi Montserrat
• Església Parroquial de Santa Maria	• Cases d'en Parellada
• Edifici del Museu l'Enrajolada	• Cal Baviera
• Cal Nicolau Ric	• Molí d'en Gomis
• El Círcol Democràtic Recreatiu	• Casa Teresa
• Casa de la Vila	• Molí Fariner del Riu Anoia
• Casa Par	• Torre de Santa Llúcia
• Capella de Sant Joan	• Torre Elies
• Casa Pelegrí	• Església de Sant Joan Baptista
• Ca l'Oller	• Fàbrica Fontdevila i Torres
• Casa Mestres	
• Cal Sardà	
• Torre de les Hores	
• El Progrés	
• Torre d'en Malla	
• Torre Ros	
• Masoveria de la Torre de l'Àngel	
• Torre de l'Àngel	
• Torre Elisa	
• Col·legi Els Convents	

Aquest llistat, va ser ampliat l'any 2006 per acord del Ple de l'Ajuntament, amb els següents BCIL (alguns dels quals ja constaven el llistat anterior *):

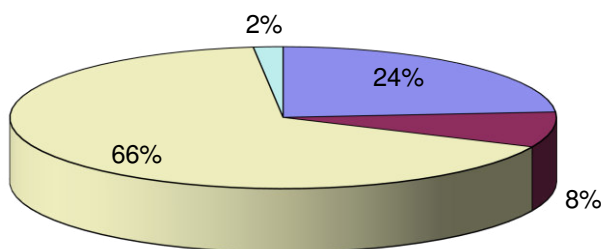
- Jaciment arqueològic de Santa Margarida*
- Cal Nicolau*
- Casa de la Vila*
- Casa Mestres*
- Col·legi "Els Convents" *
- Col·legi Montserrat*
- Ateneu de Martorell
- Molí Fariner*
- Molí Paperer*
- Jaciment arqueològic de la Vil·la Romana de Martorell-enllaç
- Vestigis de l'antiga ermita i fossar de Sant Bartomeu
- Caserna de Cavalleria
- Farmàcia Bujons
- Refugi Antiaeri de la Plaça de La Vila
- Edifici de l'antic convent dels caputxins*
- Parc de Sant Genís de Rocafort
- Casa Par*

També estan protegits de forma legal tots els jaciments arqueològics i paleontològics, tal i com consta al decret 78/2002 de 5 de març del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

D'altra banda, segons la llei d'arxius i documents 10/2001 (DOGC 3437, 24/07/2001), els fons documentals que contenen documentació de més de 100 anys queden legalment protegits.

Estan igualment protegits de forma legal els sistemes fluvials de la Conca de l'Anoia i del Llobregat pel Decret 3/2003, de 4 de novembre i per la Xarxa Natura 2000.

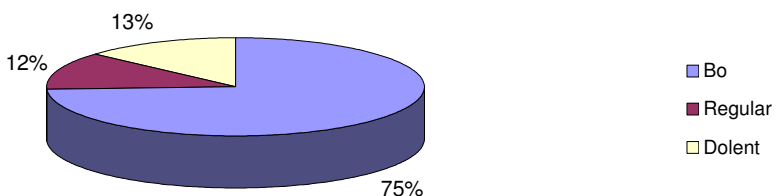
En resum, del total d'elements inventariats en el mapa del patrimoni cultural de Martorell, un 66% no tenen cap tipus de protecció, mentre que els que ho estan representen un significatiu 34% del total (entre els que ho estan tant legal com físicament com ambdós).

Percentatges de la protecció existent dels béns

Estat de conservació

A nivell general, l'estat de conservació del patrimoni cultural de Martorell és bo, tot i que un 25% dels elements es troba en estat dolent o regular.

Percentatges de l'estat de conservació dels béns

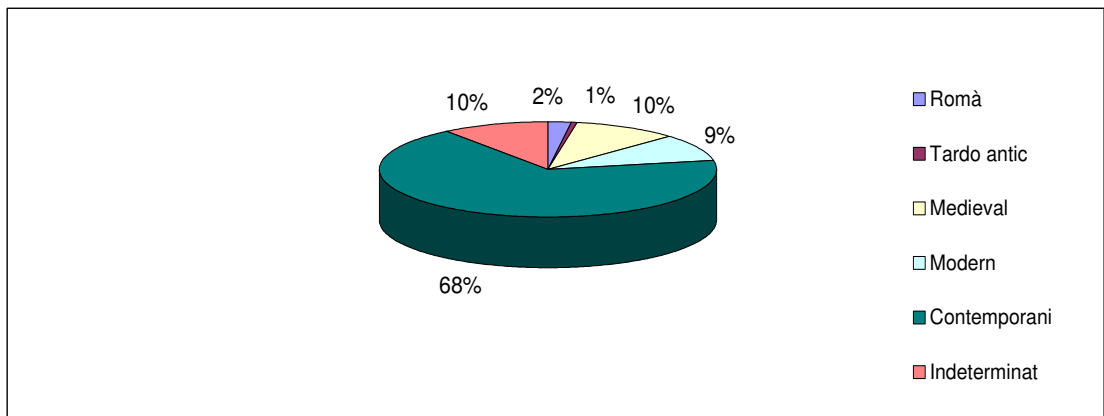
La major part del patrimoni situat al nucli de Martorell es troba en bon estat de conservació, ja siguin els edificis i els carrers com els elements arquitectònics que s'hi ha localitzat. Pel que fa al patrimoni natural, format bàsicament pels sistemes fluvials del riu Anoia i Llobregat, els espais agrícoles, el parc forestal de Can Cases i els elements que es troben a la serra de l'Ataix, gaudeixen d'un estat de conservació prou bo, a excepció d'alguns punts com al torrent de l'Arena, que forma part del sistema fluvial del riu Llobregat, on actualment s'hi realitzen abocaments de terres que malmeten el bosc de ribera; al riu Anoia, on la qualitat de l'aigua no és del tot bona; o els espais agrícoles on l'activitat ha passat a un pur testimoni del què havia estat segles abans.

Pel que fa als espais natural en zona urbana, el jardí de la plaça 25 de setembre i el sistema de carrers arbrats, presenten algunes deficiències.

Hi ha una sèrie de béns que es troben en un estat millorable, ja sigui per presentar cert deteriorament, trobar-se coberts de vegetació o que s'hi hagin fet pintades vandàliques.

Cronologia

Pel que fa a la cronologia dels elements, podem observar com la major part (68%) corresponen als períodes contemporani, que comprèn des del segle XIX fins als nostres dies. Aquest moment coincideix amb l'inici de la industrialització que comportà un augment demogràfic considerable i que perdurà fins ven entrat al segle XX.

Percentatges de la cronologia dels béns

El nombre de béns datat del període modern, que comprèn dels segles XVI al XVIII, és relativament escàs (9%) quedant reduït a cinc edificis al nucli urbà (Casa Pelegrí; Cal Ferreret; Casa de la Vila; Casa Par; convent dels Caputxins), dues masies (Can Sunyolet i Can Pastellé), a algunes fonts documentals i col·leccions; manifestacions festives com la fira de la Primavera i la festa de sant Antoni Abat i a fons d'aigua.

També és destacable l'escassetat d'elements d'època medieval (10%), quedant reduït a les fortificacions de la serra de l'Ataix, l'església de Santa Margarida, la masia de la Torre de Santa Llúcia, la casa Gausa a l'interior del nucli urbà, alguns trams de muralla i alguns documents conservats a l'Arxiu Parroquial, fet que es deu a l'arrasament que patí la vila a la segona meitat del segle XVII, quan el marquès de los Vélez ordenà la destrucció de la vila.

També són escasses les restes d'època tardo-antiga i romana ja que a la zona de Martorell, tot i trobar-se en una via de comunicació principal des d'època romana, mai va estar fortament urbanitzada, sinó que estava ocupada per una o dues viles segons la informació de la que disposem avui dia, i no serà fins a època medieval que es configura un nucli de població

consolidat. Per últim, en el cas dels béns prehistòrics es correspon al jaciment neolític de la Bòbila Bonastre i el plistocè el situem a la Font del Mamut. Cal considerar que en els casos que a les fitxes hem aportat una cronologia compartida (per exemple: moderna i contemporània), en el gràfic estadístic consta la primera època.

Jaciment de Santa Margarida

7 BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ, A. (2009) "El puente romano (Pont del Diable) de Martorell (Barcelona)". Dins, VII Congreso Ibérico de Arqueometría . Madrid.
- AINAUD, J. (1983): Vicenç Ros, coleccionista e impulsor del comarcalisme, dins la revista La Vanguardia domingo, de 6 de novembre de 1983, pp. 27-38. Barcelona
- AMADES J. (1981): Llegendes populars. Ed. Selecta.
- AMADES J. (1981): Llegendes populars. Ed. Selecta.
- AMADES, J. (1915): Castells llegendaris de la Catalunya nova. Agulla. Barcelona.
- AMADES, J. (1932): Tradicions Penedesenques. El pont del Diable i el menhir de Palausolitar, dins, Butlletí del C.E.C., vol. 42, núm. 446. Barcelona.
- AMADES, J. (1932-1949): Les didades populars catalanes. Barcino. Barcelona
- AMADES, J. (1953): Les cent millors rondalles populars. Selecta. Barcelona
- AMADES, J. (1984): Costumari català: el curs de l'any. Selecta. Barcelona
- AYMERICH, M. (2012): 100 anys del carrilet Barcelona-Martorell al Baix Llobregat. Editorial Alternativa. Sant Feliu de Llobregat.
- BALANZA, F. (1977): Ha començat la microfilmació de l'Arxiu Parroquial de Martorell, dins la revista Solc Martorell, núm. 52, agost-setembre, pp. 25-26.
- BALANZA, F. (2006): Proposta de declaració de Béns Culturals d'Interès Local. Inèdit.
- BASTARDES, A. (1983). Les Creus al vent. Barcelona: Editorial Millà.
- BAUCELLS, J. (2007): El Priorat de Sant Genís de Rocafort (Martorell). Centre d'Estudis Martorellencs. Martorell.
- BELLES, A. (1999) Itineraris de natura pel marge del riu Llobregat al seu pas per Martorell. (l'autor, Martorell).
- BENAVENTE, J. (2012): La Nit que van ploure bitllets i altres històries de Martorell. Zenovita. Martorell.
- BENAVENTE, J; GONZÁLEZ, a. (2003): DO Martorell : un tast del paisatge humà del poble (articles de la collita 2009-2012). Impremta més Gran. Martorell.
- Bèsties de foc. Baix Llobregat. Coordinadora Bestiari Baix Llobregat. Sant Boi de Llobregat.
- CABALLERIA, S.; CODINA, M.C. (2005): Contes populars catalans. Farell Editors. Sant Vicenç de castellet.
- CABRERO, J. (2007): Els arbres de Martorell. Ajuntament de Martorell.
- CARDONER, F. (1985): *Estudi arquitecto-arqueològic per a revisar la data constructiva de la capella de Sant Joan Samora, Martorell*, dins XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos, pp. 447-457. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat. El Prat de Llobregat.
- CARDELLACH, C. (1977): Excursions a, dins la revista Solc, núm. 48. pp. 22-27.
- CATALÀ, P. (1990). *Els Castells Catalans*. Vol 1. Barcelona: Rafel Dalmau.
- CATALÀ, P. (1983). *Llegendes de Castells Catalans*. Barcelona: Rafel Dalmau.
- Catàleg de l'exposició " L'Enrajolada vista per Josep Salvany. Fotografies 1910-1925". Ajuntament de Martorell.
- CEM (2012): Martorell : recull gràfic 1894-1975. Efadós. Martorell.

- Cinquantenari de les caramelles de Martorell (1980) . Comissió de Caramelles i Ajuntament de Martorell. Martorell
- CLOPAS, I. (1963): Historia y leyenda del Puente del Diablo de Martorell. Ajuntament de Martorell. Martorell.
- CLOPAS, I. (1989): *Els museus de Martorell i les col·leccions de ceràmica*, dins Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de les Belles Arts de Sant Jordi, vol. 3. pp. 83-88. Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de les Belles Arts de Sant Jordi. Barcelona.
- CLOPAS, I. (1990): Historial de la fotografia i el cinema a Martorell. Club Cine Foto-Martorell. Martorell.
- CLOPAS, I. (1991): Toponímia històrica de Martorell. Ajuntament de Martorell. Martorell.
- CLOPAS, I. (1992): *Els prestigiosos escultors Agustí Pujol, pare i fill, i els retaules de l'església de Santa Maria de Martorell*, dins Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de les Belles Arts de Sant Jordi, vol. 6, pp. 27-30. Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de les Belles Arts de Sant Jordi. Barcelona.
- CLOPAS, I. (2000): Notas históricas del Convento de Capuchinos de Martorell. Ajuntament de Martorell. Martorell.
- CLOPAS, I.; CASANOVAS, J. (1984): Evocació històrica de les centenàries festes de Sant Antoni Abat. Amics de Sant Antoni. Martorell.
- CUSCÓ, J. (2012): Francesc Pujols i la filosofia. Publicacions Abadia de Montserrat. Barcelona.
- DAL MASCHIO, I.; PADRÓ, J. (1999): *La colònia Bros de Martorell. Un nucli manufacturer i industrial*, dins Materials del Baix Llobregat, núm. 4, pp. 116-125. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. Sant Feliu de Llobregat.
- DIAZ SANTILLANA, S. (1951) "Mandoni i el Pont del Diable" a Leyendas españolas. Ed. Ajax. Barcelona.
- DÍAZ, SANTILLANA, S. (1951): 12 Leyendas históricas. Ed. Ajax. Barcelona.
- DÍAZ, SANTILLANA, S.; BATLLORÍ, A. (1959): El pont del diable. Ed Ajax. Barcelona.
- Dr. MARTÍ BONET, JM. (2001): Guía de los archivos de la Iglesia en España. Barcelona.
- FALGUERA, S. (2012): L'Activitat minera a Castellví de Rosanes i Martorell. Centre d'Estudis Martorellencs. Martorell.
- FARRÉ, E. (2002): *Rel·lotges i rel·lotgers de la conca del Llobregat*, dins XLIV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos : acta, ponències i comunicacions: Sant Vicenç de Castellet (Bages), 20 i 21 d'octubre de 2001, pp. 209-218. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- FARRENY, M. (2010): Guia de Casa Museu Santacana. L'Enrajolada. Ajuntament de Martorell. Martorell.
- FARRENY, M.; ESPAÑOL, F. (2011): El Museu Municipal Vicenç Ros i L'Enrajolada, casa museu Santacana. Els seus fundadors i les seves col·leccions. Museu Municipal Vicenç Ros (Inèdit).
- FERNÁNDEZ CASADA, C. (1982): Historia del puente en España. Instituto Eduardo Torroja. Madrid.
- FERNÁNDEZ, J. (2000): *En els orígens de la indústria: Els molins de la conca baixa del Llobregat a l'Edat Mitjana (segles XII - XVI)*, dins Materials del Baix Llobregat, pp. 85-105. Sant Feliu de Llobregat.
- FERNÁNDEZ, J. (2008): Grans establiments moliners a la vall baixa del riu Llobregat: els casals de Martorell, Sant Vicenç dels Horts i Molins de Rei (segles XII-XV).

Barcelona : Col·legi de Notaris de Catalunya, 2008. Separata de: Estudis històrics i documents dels arxius de protocols. XXVI, pp. 7-54.

FONTALBA, J. (setembre de 1965): El pont del Diable i la fira. La leyenda del pont del Diable de Martorell, dins Revista Plaza de Cataluña, núm. 29. Barcelona.

FRANCO, A. (1980): *Notas sobre las baronías de Martorell y Molins de Rei (1398-1581)*, dins La España medieval. Núm. 1, pp. 105-114.

GAVÍN, JM. (1988): Inventari d'esglésies. Baix Llobregat. Arxiu Gavín.

GOLPE, JM. (1985): *El Baix Llobregat, de Martorell a Papiol, fa vint milions d'anys (Burdigalià) i els seus porcs fòssils*, dins XXV Asambleia intercomarcal d'estudiosos, pp. 375-391. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat. El Prat de Llobregat.

GUIA D'ENTITATS DE MARTORELL

IGLÉSIES, J. (1979). *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, Rafael Dalmau Editor.

IGLÉSIES, J. (1991). *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, Rafael Dalmau Editor.

IZQUIERDO, P. (2000): *Intervenció arqueològica al Pont del Diable. Resultats de la primera fase*, dins Tribuna d'arqueologia 1997-1998. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.

JAQUEMOT, A. (2002): *L'Aportació ibèrica al Baix Llobregat*, dins Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos : acta, ponències i comunicacions: Sant Vicenç de Castellet (Bages), 20 i 21 d'octubre de 2001, pp. 277-282. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.

JARDI, E. (1990): Muxart. Art Galery 90. Barcelona.

LACUESTA, R. ; GONZÁLEZ, X. (2008): Ponts de la província de Barcelona: comunicacions i paisatge. Diputació de Barcelona, Barcelona.

L'Enrajolada vista per Josep Salvany: fotografies 1910 - 1925 / Josep Salvany i Blanch Salvany i Blanch, Josep. Martorell : Ajuntament de Martorell, 2002

MARQUÈS, JM. (1994): *Les Actes de consagració de les esglésies d'Arbúcies, Vallcanera i Martorell (s.X)*, dins Quaderns de la Selva: Revista del Centre d'Estudis Selvatans, núm. 7, pp. 151-156. Santa Coloma de Farners.

MARTI BONET J. M.-NIQUI PUIGVERT, L.-CODINA VILA J.-MIQUEL MASCORT, F. (1984): Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Barcelona.

MARTÍ BONET, J. (1985): Els arxius històrics parroquials del Baix Llobregat" dins XXV Asambleia intercomarcal d'estudiosos, pp. 52-55. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat. El Prat de Llobregat.

MARTÍ BONET, J. M.-NIQUI PUIGVERT, L.-MIQUEL MASCORT, F. (1979): La mensa episcopal de Barcelona y los privilegios papales: Las bulas del papa Alejandro III a los obispos de Barcelona. Barcelona.

MARTÍ BONET, J. M.-NIQUI PUIGVERT, L.-MIQUEL MASCORT, F.-CODINA, VILA, J. (1978): Las series .Visitas Pastorales., Registros .Communium. y .Gratiarum. y los .Procesos. del Archivo Diocesano de Barcelona (años 1400-1430). Barcelona.

MARTÍ BONET, J. Ma-NIQUI PUIGVERT, L.-MIQUEL MASCORT, F., Cens de l'Arxiu Diocesà de Barcelona (Barcelona, en premsa).

MARTÍ BONET, J. Ma-NIQUI PUIGVERT, L.-MIQUEL MASCORT, F.-CODINA, VILA, J. (1984): Els Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, vol. I. Barcelona.

MARTÍN DE RETANA, JM. (1974): Muxart. Maestros actuales de la pintura y escultura catalanas.

Martorell : Baix Llobregat : guia del patrimoni històric i artístic / [text: Albert Esteves i Patronat de Cultura - Museus de l'Ajuntament de Martorell].: Centre d'Estudis i Divulgació del Patrimoni (CEDIP), 1997. Molins de Rei

MAURI, A. (1994): *Una mina romana?*, dins Butlletí del Centre d'Estudis Martorellencs, núm. 2. pag. 6. Martorell.

MAURI, A. (1997): Sistemes territorials i l'estudi de les traces arqueològiques medievals: un exemple d'aplicació a l'antiga baronia de Castellvell de Rosanes, (Baix Llobregat, Barcelona). Tesi de llicenciatura dirigida per José Ignacio Padilla Lapuente. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica.

MAURI, A. (2008): 975 anys. Centre d'Estudis Martorellencs. Martorell.

MARISTANY, M. (1998): Els Ponts de pedra de Catalunya. Editorial 62. Barcelona.

MIRALLES, F. (1994): Muxart. Ajuntament de Martorell i Institut Català d'Estudis Mediterranis. Martorell.

MOYA, B. (1997): Llegendes i contes catalans. Per ser explicats. Edicions el Mèdol. Tarragona.

Museus de Martorell (2007): Lluís Rigalt i Farriols (1814-1894). Catàleg dels fons del Museu Municipal Vicenç Ros i l'Enrajolada Casa Museu Santacana, i la Col·lecció Bultó. Ajuntament de Martorell. Martorell.

NAVARRO, R. (1989): Les excavacions arqueològiques al jaciment de Sta. Margarida (Martorell). Centre d'Estudis Martorellencs.

NAVARRO, R.; MAURI, A.; FARRENY, M. (2005): *L'església tardoantiga de Santa Margarida (Martorell)*, dins VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica: les ciutats tardoantigues d'Hispania: cristianització i topografia, pp. 161-166. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

NAVARRO, R; MAURI, A. (1987): *La Secuencia estratigráfica de la necrópolis de Santa Margarida, Martorell, Barcelona*, dins II Congreso de Arqueología Medieval Española Comunidad de Madrid, pp. 572-579. Consejería de Cultura. Dirección General de Patrimonio Cultural : Asociación Española de Arqueología Medieval. Madrid.

PAGÈS, M. (1983): Les esglésies pre-romaniques a la comarca del Baix Llobregat. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

PARÉS. A. (2001) Tots els refranys catalans. Barcelona: Edicions 62.

Programes de Festa Major.

PLA, C.; , VENTURA, JA.; VIVES, M. (2013): A peu per la Via Augusta : de Martorell a Tarragona pel Penedès. Cossetània. Valls.

PLADEVALL, A. Dir. (1992): Catalunya romànica. El Barcelonès, El Baix Llobregat i el Maresme. Vol XX. Enciclopèdia catalana. Barcelona.

RIBERA, R. (2004): *Dues escultures pobletanes a l'Enrajolada. Museu Santacana de Martorell?*, dins Aplec de treballs, núm. 22, pp. 93-99. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc.

RIPOLL, E.; CLOPAS, I. (1962): *Sepulturas neolíticas en la Bòbila Bonastre, de Martorell*, dins Empúries: revista de món clàssic i antiguitat tardana, núm. 24, pp. 168-170. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Barcelona.

RIPOLL, G. (1955): Història i llegenda, núm. 4 (Còmic)

Mapa del Patrimoni Cultural

Martorell (Baix Llobregat)

ROA, M. (1985): *L'estructura física del Baix Llobregat: els canvis dels sistemes de camins en els últims tres segles*, dins XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos, pp. 497-536. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat. El Prat de Llobregat.

RUIZ I ELIAS, A. (1998) Notes històriques: parròquia de Castellbisbal. Castellbisbal

SÁNCHEZ, M.; RIPOLL, F. (2003): El mobiliari del Museu de l'Enrajolada. Inèdit.

SANTACANA, F. (1909): Catàleg il·lustrat del Museu Santacana de Martorell. Estampa de Viuda Domingo Casanovas. Barcelona.

TORRAS, M. (1994): *La indústria papelera en la cuenca del Anoia: Martorell*, dins Actes de les I Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica, pp. 429-438. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

TRIBÓ, G. (2004): *El Primer tren de la comarca i l'impuls a la comercialització agrícola*, dins Estudis d'Història Agrària, pp. 931-937. Barcelona, núm. 17.

URKIOLA, C. (2004): El Carril de Barcelona a Molins de Rei i Martorell. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. Sant Feliu de Llobregat.

VENDRANES, G. (1999): Martorell : la ruta dels esgrafiats. A3. Sant Esteve Sesrovires.

VENDRANES, G. (1ª ed. 1999): Martorell. La ruta dels esgrafiats. A3 editorial. Martorell.

VIVES, M. (1991): Martorell : arbres urbans. Centre d'Estudis Martorellencs. Martorell.

VIVES, M. (2007): L'evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix. Tesi de llicenciatura dirigida per Rosario Navarro Sáez i Joan Vilà Valentí. Universitat de Barcelona. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia.

VVAA (2005): Diagnòstic de la situació cultural a Martorell : novembre 2004, abril 2005 / Ajuntament de Martorell, Patronat Municipal de Cultura. Diputació de Barcelona, Àrea de Cultura. Diputació de Barcelona, Barcelona.

VVAA. (1989): Història de Martorell : [en còmic]. Ajuntament de Martorell.

VVAA. (1989): Martorell : la vila de pont a pont. Centre d'Estudis Martorellencs i Grup de Mestres del Baix Llobregat (Zona Nord). Martorell.

VVAA. (1999): Conèixer Martorell : gegants, capgrossos, bestiari, castellers i diables. Centre de recursos pedagògics Baix Llobregat.

Videos

- La Natura de Martorell [enregistrament vídeo] / Alfred Bellés, Sònia Berenjano, Jordi Porta
- Història visual de Martorell [recurs electrònic]. Centre d'Estudis Martorellencs.
- Martorell en festa [enregistrament vídeo]. Comissió Reculls Històrics, Patronat Municipal de Cultura , 2003.
- Martorell [enregistrament vídeo] : història d'un paisatge. Ajuntament de Martorell / Patronat Municipal de Mitjans de Comunicació. 1997.
- Història de la "Tuna Sant Jordi" de Martorell[enregistrament vídeo] : 1965-1975 i epíleg a 1985 / Juan Antonio Arasa Adell. Martorell, 1995.
- Museum arqueològic Santacana [recurs electrònic] : catàleg il·lustrat del museu Santacana de Martorell / per Francesc Santacana Romeu, 2012.

Webs

Ajuntament de Martorell: <http://www.martorell.cat/>

Diputació de Barcelona: <http://www.diba.cat>

Mapa del Patrimoni Cultural
Martorell (Baix Llobregat)

Generalitat de Catalunya: <http://www.gencat.cat>

Consell Comarcal del Baix Llobregat: <http://www.elbaixllobregat.cat>

Institut Cartogràfic de Catalunya: <http://www.icc.cat>

Institut d'Estadística de Catalunya: <http://www.idescat.cat/>

Societat Catalana de Gnomònica: <http://www.gnomonica.cat>

ANNEX 4. LLISTAT D'ELEMENTS NO FITXATS

Mapa del Patrimoni Cultural
Martorell (Baix Llobregat)

Dels elements no fitxats, hem de diferenciar entre els que figuraven a la primera versió de l'Inventari de Patrimoni i els que s'han detectat durant la revisió del mateix. Els béns que s'han descartat del primer inventari es corresponen eminentment amb edificis que s'han enderrocats, s'han unificat en una sola fitxa o bé s'hi ha fet reformes en què s'ha perdut el valor patrimonial pel qual s'havia inclòs. El següent llistat inclou aquests elements i el motiu de la seva eliminació:

Denominació	Tipologia	Situació	Justificació	Font /Observacions
Pedrera de Can Raimundet	Jaciment arqueològic	404505, 4590525	Fora de terme (Sant Llorenç d'Hortons)	Pedrera situada entre La Rierussa i el camí de Can Raimundet. Segons anàlisis geològics realitzats als diferents tipus de carreus utilitzats per la construcció del Pont del Diable de Martorell, alguns d'ells eren del mateix tipus de pedra que aïllora en aquest indret, on s'observen encara ara traces d'extracció de pedra. La manca de notícies documentals d'utilització d'aquesta pedrera en època medieval o moderna, aquestes traces podrien correspondre a l'època romana, sense que es pugui precisar més.
La industrial del Gelat	Edifici	C. Padró, 4. ETRS89: 410254, 4592329	Desaparegut	El conjunt arquitectònic estava format per dos edificis de planta rectangular i coberta a dues aigües de teula àrab. La façana era l'element més representatiu, amb un accés amb arc de mig punt flanquejat per dues obertures emmarcades d'obra vista. Estava coronat amb un grup de finestres com a centre d'un frontó (IPAC)

Mapa del Patrimoni Cultural
Martorell (Baix Llobregat)

Retaule Major de Santa Maria de Martorell	Objecte		Desaparegut	Obra d'Agustí Pujol realitzada entre els anys 1611 i 1616. Es tractava d'un altar d'estil grecoromà abarrocat tallat en fusta on s'hi representaven diverses escenes de la vida de la Verge, en diferents quadres en alt relleu policromats. Estava dividit en tres faixes horitzontals amb la imatge de la Verge al centre. Als extrems de cada faixa hi havia representats diferents apòstols flanquejats per columnes que sostenien frontons triangulars abarrocats. Al sòcol s'hi podia observar els escuts antics de la Parròquia, mentre que el coronament de l'altar estava format per un frontó amb la imatge de Jesús crucificat al centre. Fou destruït l'any 1936 durant la destrucció de l'església.
Retaule de la Verge del Rosari de Santa Maria de Martorell	Objecte		Desaparegut	Obra d'Agustí Pujol realitzada l'any 1620. Es tractava d'un retaule tallat en fusta d'estil renaixentista, amb la imatge de la Verge del Sant Rosari al centre, rodejada de diferents quadres on hi apareixen representats els quinze misteris del Rosari en baix relleu, emmarcats per columnetes i frontons també en baix relleu. Fou destruït l'any 1936 durant la destrucció de l'església.
Retaule del Santíssim Sagrament de l'església de Santa Maria de Martorell	Objecte		Desaparegut	Obra de l'escultor Francesc Espill l'any 1694, d'estil barroc, mentre que el crucifix va ser obra de Gaspar Presas l'any 1590, natural de la masia de Can Presas del Palau (Sant Andreu de la Barca). Fou destruït l'any 1936 durant la destrucció de l'església.

Mapa del Patrimoni Cultural
Martorell (Baix Llobregat)

Vasos Apol·laris o vasos de Vicarello	Col·lecció		Fora de Terme. Museu Nacional de Roma	Conjunt de quatre vasos localitzats entre el 1852 i 1863 durant l'enderroc del balneari de Vicarello (aigües termals Aquae Apollinare). Es tracta de vasos de plata datades del segle I dC, de forma cilíndrica i que porten gravats a l'exterior la ruta per terra des de Gades (Cadis) fins a Roma (Via Augusta), amb indicacions de les estacions intermèdies, les diverses <i>mansiones</i> i les distàncies. Entre aquestes hi consta el topònim <i>Ad Fines</i> , corresponent a l'actual municipi de Martorell.
Hospital de Sant Joan	Edifici		Desaparegut	
Goig en alabança del Gloriós Sant Joan Baptista	Fons documental		No s'ha localitzat	Existeix una còpia a l'article "Festes Populares" publicat al núm. 28 de la revista Solc (1975), però no s'ha localitzat l'original.

**Diputació
Barcelona**

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Relotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonio@diba.cat
www.diba.cat/opc